

УДК 378

*Сидорова К.Г.
Україна, м. Харків*

ОСОБИСТІТЬ ВИКЛАДАЧА ЯК ОДНА З ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ

Постановка проблеми. Сьогодні сучасне суспільство потребує не вузьких спеціалістів – носіїв окремих виробничих функцій, а у всебічно розвинених соціально активних особистостях, які мають фундаментальну наукову освіту, багату психологічну культуру. Не дивлячись на те, що для будь-якого кваліфікованого спеціаліста необхідні глибокі знання, для педагогічної діяльності особливо важливі професійно значущі особистісні якості. Становлення педагога – це в першу чергу формування його як особистості і лише потім – як професійного працівника, що володіє спеціальними знаннями в певній галузі педагогічної діяльності. Тому що особистість викладача, є дуже важливою педагогічною умовою у формуванні і розвитку психологічної культури майбутніх спеціалістів, а саме майбутніх керівників.

Метою статті є виявлення психологічних особливостей педагогічної діяльності викладача вищої школи.

Аналіз останніх праць та наукових публікацій. Специфіка діяльності й особистості викладача вищої школи найбільше повно представлена в дослідженнях З.Ф. Єсаревої, які поклали початок розробки цієї проблеми, А.О. Деркач (співвідніс ознаки майстерності й професіоналізму й запропонував систему показників професіоналізму діяльності), Архангельський С.І.

Виклад основного матеріалу. Специфіка діяльності й особистості викладача вищої школи найбільше повно представлена в дослідженнях З.Ф. Єсаревої, які поклали початок розробки цієї проблеми. Подальші дослідження показали, що професійна діяльність викладачів ВНЗ відрізняється специфічними особливостями, які проявляються: в усвідомленні й готовності вирішувати загальні цілі й завдання вищої школи; у структурі знань викладача; в організації цілеспрямованої творчої діяльності, пов'язаної з навчанням, вихованням, розвитком особистості на етапі її підготовки до професійної діяльності; у сформованості особистих професійно значимих якостей; у наявності спеціальних здібностей; у різноманітті функціональних обов'язків; у структурі діяльності; в обраній життєвій стратегії й т.д.

Проблема досягнення педагогічної майстерності, професіоналізму в діяльності викладача широко й багатосторонньо розробляються у психології й педагогіці.

Зокрема, З.Ф. Єсарева розглядає педагогічну діяльність як “процес вирішення незліченного ряду педагогічних завдань. Основне педагогічне завдання, що виступає кінцевою метою навчання й виховання у ВНЗ, вирішується виклада-

чем шляхом перетворення навчання студентів у самонавчання, зовнішньої регуляції їхніх дій і вчинків у саморегуляцію. Викладач перетворює педагогічні цілі в психологічні цілі студента. Вирішити це складне педагогічне завдання він може, лише усвідомивши загальну мету, розклавши її на цілий ряд менших, супідрядних цілей, перетворивши їх у педагогічні завдання”. Інакше кажучи, мова йде про певні вимоги до знань і вмінь викладача вищої школи. Важливе значення при цьому має ступінь усвідомлення цих вимог викладачем.

Проблема висування вимог до сучасного вузівського викладача складають уявлення про цілі вищої освіти, які сформувалися в педагогіці й психології вищої школи на початку дев'ятнадцятого століття: а) підготувати фахівця широкого профілю для державної служби; б) виховати широко ґрудовану особистість зі стійкими моральними якостями. Місія університету, на думку дослідників, складалася в навчанні молодшої людини сукупності багатьох видів знань, а його завдання полягало не тільки в збереженні й передачі існуючих знань, духовних і культурних цінностей, вищих зразків діяльності, але й розвитку інтелекту заради вищої культури.

Саме тоді з'явилася вираження: “людина університету”. Відомі думки М. Фуко, що так характеризує людину університету: духовна концентрація, відлюдництво, терплячість. Крім цього, як він стверджував, людині університету необхідні три типи вмінь: наставляння прикладом, наставляння знаннями, наставляння в труднощі (навчання вмінню виходити з важких ситуацій). Сказане ще раз підтверджує те, що робота викладача вищої школи вимагає не тільки гарного знання свого предмета, але й всебічної педагогічної підготовленості, глибоких психологічних знань, володіння різноманітними прийомами методики викладання.

Досліджуючи особливості класичних університетів, сучасні педагоги й психологи відзначають, що перші університети створювалися як храми науки, де формувалися наступні вимоги до викладачів: поєднувати науково-дослідну й викладацьку діяльність; розвивати творчу готовність своїх студентів до майбутньої спеціальної, професійної діяльності. Завдання, висунуті перед університетом більше ста років тому, не перестали бути актуальними й сьогодні. Перед сучасною вищою школою стоїть нове соціальне замовлення: підготовка фахівця, здатного швидко реагувати на зміни у соціально-економічному середовищі, швидко адаптувати до нових умов свою професійну діяльність. Виконати таке замовлення може сильний професорсько-викладацький склад ВНЗ, коли відбувається інтеграція навчального процесу й науково-дослідної діяльності, постійно підвищується професійна майстерність викладачів. Важливе значення при цьому має знання, усвідомлення й прийняття вимог сучасного суспільства до самої діяльності й особистості викладача: професійна компетентність; загальнокультурна й гуманітарна компетентність; комунікативна компетентність; соціально-економічна компетентність; креативність; наявність педагогічних здібностей; педагогічна культура т.д.

Виходячи з того, що в цілому під професіоналізмом розуміється високий рівень кваліфікації й професійної компетентності, висока підготовленість

до виконання завдань професійної діяльності, можна зробити висновок про те, що високий рівень професіоналізму дозволяє людині досягти значних якісних і кількісних результатів праці при менших витратах фізичних і розумових сил на основі використання раціональних прийомів виконання робочих завдань. Інакше кажучи, головним показником професіоналізму є досягнення значних кількісних і якісних результатів праці при менших витратах людських ресурсів, що може бути досягнуте на будь-якому етапі професійного становлення.

Професіоналізм фахівця проявляється в систематичному підвищенні кваліфікації, творчій активності, здатності продуктивно задовольняти зростаючі вимоги суспільного виробництва й культури, в особистісному вдосконаленні, що включає самоосвіту й самовиховання.

Існуючі дослідження показують, що професіоналізм діяльності в педагогічній практиці проявляється у творчій готовності особистості до продуктивного вирішення майбутніх професійних завдань і формування у викладачів того рівня конкурентоспроможності, що дозволить їм активно включитися в освоєння професійної діяльності. Показниками професіоналізму виступають: володіння професійними духовними цінностями, орієнтації і їх дотримання; засвоєння на високому рівні вищих зразків засобів праці, вироблених у професії (професійних знань, способів і дій, професійних “технік” і технологій, прийомів професійного мислення, способів професійної самосвідомості й ін.).

До цих показників можна додати: високий рівень академічних знань, глибокі знання в області навчання й психології, сформований індивідуальний стиль професійної діяльності, педагогічні позиції. І якщо критерієм професіоналізму діяльності викладачів вузу названа провідна мета його діяльності - підготовка конкурентоспроможного, грамотного фахівця (готового до творчого, продуктивного вирішення майбутніх професійних завдань (за А.О. Деркачем)), то критерієм професіоналізму особистості правомірно вважати сформованість високого рівня особистісних професійно значимих якостей. Відповідно до цього критерію можна визначити основні його показники: високий рівень інтелекту й широкий кругозір; творчість, критичність, самостійність; товариськість, емоційність, емпатія; високий рівень самоконтролю, саморегуляції, самоорганізації, рефлексії; соціальна активність, потреба в самоактуалізації й самореалізації й ін.

Зміст понять професіоналізму діяльності й професіоналізму особистості, їхній аналіз показує, що професійне становлення викладача вищої школи буде проходити більш успішно, якщо особистість володіє не тільки певними, найбільш затребуваними в професійній діяльності властивостями, якостями, уміннями, має високу професійну кваліфікацію й компетентність. Важливо щоб у викладача в процесі професійного становлення сформувалися: педагогічна спрямованість, адекватна соціальної ситуації розвитку; педагогічні позиції, які не суперечать еталону особистості й діяльності викладача вищої школи відповідно до сучасних вимог суспільства й професійного співтовариства; індивідуальний стиль діяльності, що виступає показником високого рівня професіоналізму й педагогічної майстерності; особистісно-ділові якості, затребувані в педагогічній професії (академічні знання, високий рівень самоконтролю, відповідальність, сумлінність, чесність, наявність адекватної самооцінки, креативність, соціально-психологічна компетентність, культура поведінки й т.д.).

Названі властивості й характеристики є результатом не тільки формування, але й самоформування, саморозвитку, самовдосконалення, коли викладач досягає вершин педагогічної майстерності.

В основі педагогічної майстерності лежить високий рівень професіоналізму діяльності й особистості. При цьому необхідно відзначити, що в існуючих дослідженнях немає чіткої часової (вікової) границі досягнення професіоналізму, але більшість дослідників виділяють їхні рівні розвитку (високий, середній, низький). Зокрема, А.К. Маркова рівні професіоналізму розглядає як критерій виділення етапів становлення професіонала: а) до-професіоналізм (коли ще не вироблений весь набір якостей, необхідних професіоналу); б) професіоналізм (людина - професіонал, досить грамотно виконує все, що потрібно); в) супер-професіоналізм (творчість, особистісний розвиток, вершина професійних досягнень); г) непрофесіоналізм, псевдопрофесіоналізм (зовні досить активна діяльність, але при цьому людина може бракувати у роботі, або деградує як особистість); д) післяпрофесіоналізм ("зкс-професіонал" або вчитель, наставник, порада для інших фахівців).

Саме на цих етапах, на думку А.К. Маркової, відбувається тісне переплетення професійної й особистісної Я-Концепції; формування індивідуального стилю діяльності й поведінки; вихід особистості за рамки професійної діяльності, здійснюється реалізація основних життєвих ідей і т.д. Ів цьому випадку можна говорити про те, що професійна діяльність людини є детермінантою його особистісного становлення.

Якщо співвідносити (за А.К. Марковою) рівні професіоналізму й етапи професійного становлення, то видно, що на етапі адаптації проявляється низький рівень професіоналізму (до-професіоналізм), що, наприклад, не виключає досить високого рівня компетентності в області академічних знань. Наступний етап професійного становлення - професіоналізація, характеризується формуванням високого рівня компетентності при виконанні всіх функцій, вирішенні педагогічних завдань, що є показником професіоналізму. Етап педагогічної майстерності характеризується проявом супер-професіоналізму й післяпрофесіоналізму, коли викладач "знає", "уміє", "володіє", готовий і може на високому рівні компетентності передавати знання не тільки студентам, але колегам, тобто виступати в ролі наставника.

Необхідно відзначити таку особливість, що межі саме цього етапу професійного становлення в педагогічній професії не завжди збігаються з наявними класифікаціями етапів професійної самореалізації. Це, на думку ряду дослідників обумовлене тим, що строк досягнення вищих рівнів професійної майстерності в діяльності викладачів вузу відрізняється від суміжних професій. Зокрема, у вчителів загальноосвітніх установ ця границя позначена стажем в 21-25 років професійної кар'єри, а у вузівських викладачів 16-20 років. Дослідники пояснюють таку розбіжність впливом науково-дослідної функції, що дозволяє викладачеві вищої школи бути більше конкурентоспроможним в умо-

вах сучасного суспільного розвитку. Ця функція зберігає й підтримує інтелектуальний потенціал, впливає на формування спрямованості особистості, педагогічні позиції та ін.

На етапі педагогічної майстерності викладач досягає вершин професіоналізму діяльності й особистості. Але й тут може проявитися непрофесіоналізм або псевдо професіоналізм. Причин цьому безліч, зокрема: невідповідність індивідуальних характеристик вимогам педагогічної діяльності, відсутність компетентності в області предмета викладання, або людських відносин, несформованість педагогічних здібностей і т.ін.

Як видно, величезне значення у формуванні й прояві професіоналізму в процесі професійного становлення на шляху до досягнення вершин майстерності, має наявність компетентності при вирішенні педагогічних завдань, виконанні запропонованих функцій і т.д.

Педагог-професіонал має бути компетентним, насамперед, в області людських відносин, уміти керувати їхнім розвитком. "Компетентність" як феномен, незважаючи на достатню кількість досліджень, сьогодні ще не має точного визначення й не одержала свого вичерпного аналізу. Найчастіше в науковій літературі це поняття щодо педагогічної діяльності вживається в контексті приведення в дію внутрішніх рушійних сил педагогічного процесу, причому частіше в ролі образної метафори, а не наукової категорії.

Для багатьох дослідників компетентність фахівця проявляється, насамперед, в ефективному виконанні функціональних обов'язків. Але компетентність розуміють і в такий спосіб: міра розуміння навколишнього світу й адекватність взаємодії з ним; сукупність знань, умінь і навичок, що дозволяють успішно виконувати діяльність; певний рівень сформованості суспільно - практичного досвіду суб'єкта; рівень навченості соціальним і індивідуальним формам активності, що дає можливість індивіду в рамках своїх здібностей і статусу успішно функціонувати в суспільстві; сукупність професійних властивостей, тобто здібностей реалізувати посадові вимоги на певному рівні і ін.

Дослідження показують, що поняття компетентності тісно пов'язане з дефініцією "компетенція". При цьому потрібно відзначити, що в різних тлумачних словниках поняття "компетенція", незважаючи на деякі розходження в інтерпретації, включає два основних загальних пояснення: 1) коло питань; 2) знання й досвід у певній області.

Найбільш повне визначення цього поняття представлено в словнику іноземних слів. У ньому дане наступне визначення поняття "компетенція": 1) коло повноважень будь-якого органа або посадової особи; 2) коло питань, у яких дана особа має пізнання, досвід.

Виходячи із цього визначення, можна сказати, що під компетентністю необхідно розуміти, з одного боку, те коло повноважень, що здійснює фахівець (наприклад, "ці питання перебувають у його компетенції"). З іншого боку - знання, досвід, уміння, якими володіє професіонал (компетентний).

Високий рівень загальної професійної компетентності викладача забезпечує йому можливість значних досягнень у професійній області, в області самоке-

рування, особистісного вдосконалювання й дозволяє в процесі професійного становлення досягти рівня супер-професіоналізму й педагогічної майстерності.

Майстерність - це, насамперед, вищий рівень розвитку особистості, сукупності здібностей і узагальненого позитивного досвіду, вищий рівень професійних умінь у певній діяльності, досягнутий на основі рефлексії й творчого підходу.

Перераховані утворення є результатом досить тривалої й складної роботи особистості із засвоєння діяльності й самовдосконалення, і, отже, не можуть досягатися на початковому етапі професійного становлення.

Як показують дослідження, поняття “майстерність” і “професіоналізм” є близькими, але не тотожними, тому що для досягнення майстерності необхідно мати індивідуально-типологічні особливості, затребувані в певній сфері діяльності.

А.О. Деркач співвідніс ознаки майстерності й професіоналізму й запропонував систему показників професіоналізму діяльності: висока ефективність діяльності; високий рівень кваліфікації й професійної компетентності; оптимальна інтенсивність і напруженість праці; висока точність і надійність діяльності; висока організованість; низька опосередкованість; креативність; можливість розвитку суб'єкта праці як особистості; спрямованість на досягнення соціально-значимих цілей.

Всі ці характеристики є основними й при оцінці професіоналізму педагогічної діяльності.

Більшість дослідників вважає, що педагогічна майстерність являє собою єдність використання наукових закономірностей і передового педагогічного досвіду. При цьому відзначається факт зв'язку педагогічної майстерності з аналізом систем і структур різних сторін діяльності викладача і його індивідуально-психологічних властивостей.

У роботах СІ. Архангельського висловлюється думка про те, що “голове завдання викладача - це вміння майстерно викладати свій предмет, доступно, глибоко викладати навчальну інформацію, збуджувати в учнях працьовитість і завзятість, прагнення самостійно знаходити рішення завдань, розвивати широту їхніх поглядів і гнучкість мислення”. Аналізуючи далі феномен педагогічної майстерності, дослідник відзначає, що вона індивідуально, самобутньо, приходить із досвідом, роздумом, знаннями і розумінням системи на основі методичних і дидактичних вимог. Сама майстерність викладача, на його думку, залежить від ряду умов: висока кваліфікація; покликання до педагогічної діяльності й розвиток цього покликання; завзята праця при підготовці до занять, постійне наукове й педагогічне вдосконалення; поповнення психолого-педагогічних знань.

У ряді досліджень педагогічна майстерність розуміється як: діяльність педагога на рівні зразків і еталонів, відпрацьованих у практиці й описаних у методичних розробках і рекомендаціях; високий рівень педагогічної діяльності, що проявляється в майстерності спілкування й орієнтований на гарантований педагогічний результат; функціонуюча система знань, навичок, умінь, психічних процесів, властивостей особистості, що забезпечує виконання завдань навчання й виховання; вираження особистості педагога, його можливос-

тей, і здібностей самостійно, творчо, кваліфіковано займатися педагогічною діяльністю тощо.

При цьому дослідники відзначають, що майстерність педагога прямо не пов'язана зі стажем його роботи, вона може виявитися й на більш ранніх етапах професіоналізації, коли молодий викладач не просто орієнтується на гарантований результат, але здійснює діяльність творчо. Аналізуючи особливості педагогічної майстерності, дослідники акцентують увагу на її зв'язку з педагогічною творчістю, але при цьому заперечується їхня тотожність. На відміну від майстерності педагогічна творчість - це завжди пошук і знаходження нового, тоді як педагогічна майстерність може проявлятися як сталий високий рівень професіоналізму без схильності до нових рішень. Проте, педагогічна майстерність нерозривно пов'язана із професійним і загальним самовдосконаленням особистості педагога, з розвитком його здібностей, розробкою й випробуванням нових засобів і прийомів навчання, узагальненням старого й придбанням нового педагогічного досвіду, поглибленням психолого-педагогічних знань і вмінь. Інакше кажучи, дійсний професіоналізм не може "виростати" у людини із занять тільки тією діяльністю, який він присвятив себе, особливо якщо вона є складною за своїм характером. Високий професіоналізм неможливий як без розвитку в людині спеціальних здібностей, які своїм змістом і формою тісно "притерті" до вимог конкретної діяльності, так і без відповідних цим вимогам знань і вмінь. Важливою умовою його досягнення є розвиток у людини загальних здібностей, "перетворення" загальнолюдських цінностей у свої власні, що означає моральну вихованість особистості.

Професіоналізм викладача вузу, його педагогічна майстерність виражається в умінні бачити й формулювати педагогічні завдання на основі аналізу педагогічних ситуацій і знаходити оптимальні способи їхнього вирішення. Безумовно, заздалегідь описати все різноманіття педагогічних ситуацій, розв'язуваних викладачем, неможливо. Необхідно в кожній новій ситуації приймати нові рішення, часто нестандартні. Тому однією з важливих характеристик педагогічної діяльності є її творчий характер.

Прояв творчості не залежить від етапу професійного становлення, є однією з характеристик особистості, є бажаним, але не обов'язковим компонентом професіоналізму й майстерності. Але, як показують дослідження, пов'язані з педагогічною діяльністю, сама професія робить необхідним розвиток у викладача творчих здібностей, як і вдосконалення власної особистості й діяльності з моменту входження в професію й до її повного завершення. Тільки в цьому випадку викладач, незалежно від етапу здійснення професійної діяльності, буде мати авторитет у студентів і колег, одержувати ті результати, на які орієнтує його соціальне замовлення суспільства й професійне співтовариство.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Була детально розглянута діяльність педагогів вищої школи та особистість викладача, описувалися риси та якості необхідні для вдалої педагогічної діяльності викладача. Основними рисами які повинен мати викладач щоб підго-

тувати конкурентоспроможного фахівця, а також майбутнього керівника з високим рівнем психологічної культури, є наступне: професійна компетентність; загальнокультурна й гуманітарна компетентність; комунікативна компетентність; соціально-економічна компетентність; креативність; наявність педагогічних здібностей; педагогічна культура, високий рівень інтелекту й широкий кругозір; творчість, критичність, самостійність; товариськість, емоційність, емпатія; високий рівень самоконтролю, саморегуляції, самоорганізації, рефлексії; соціальна активність, потреба в самоактуалізації й самореалізації й ін.

На сьогодні існує багато досліджень особливостей педагогічної діяльності викладача вищої школи, проблемами психологічної культури займалися і займаються багато вітчизняних та зарубіжних вчених (Виготський В.Л., Романовський О.Г. та ін.). Проте, якщо брати особистість викладача як одну з педагогічних умов формування психологічної культури майбутніх керівників, то ця проблема залишається за межами дослідження і вимагає подальшого розвитку та конкретизації.

Список літератури: 1. Абульханова-Славская К.А. Развитие личности в процессе жизнедеятельности / Психология формирования и развития личности. - М.: Наука, 1981. -365 с. 2. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы. - М., 1980. - 128 с. 3. Деркач А.А. Акмеологическая среда высшей школы. - Воронеж, 2007. -131с. 4. Деркач А.А. Развитие аутопсихологической компетентности государственных служащих. - М., 2003. - 295 с. 5. Есарева З.Ф. Особенности деятельности преподавателя высшей школы. - Л., 1974.-112 с. 6. Зеер Э.Ф. Психология профессий. - М., 2003. - 229 с. 7. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. - М., 1990. - 119 с. 8. Маркова А.К. Психология профессионализма. - М., 1996. - 308 с. 9. Плугина М.И. Психологическое сопровождение образовательной деятельности преподавателей высшей школы в системе повышения квалификации. -Ставрополь, 2004. - 98 с.

Bibliography (transliterated): Abul'hanova-Slavskaja K.A. Razvitie lichnosti v processe zhiznedejatel'nosti / Psihologija formirovaniya i razvitija lichnosti. - M.: Nauka, 1981. -365 s. 2. Arhangel'skij S.I. Uchebnyj process v vysshej shkole, ego zakonomernye osnovy i metody. - M., 1980. - 128 s. 3. Derkach A.A. Akmeologicheskaja sreda vysshej shkoly. - Voronezh, 2007. -131s. 4. Derkach A.A. Razvitie autopsihologicheskoy kompetentnosti gosudarstvennyh sluzhawih. - M., 2003. - 295 s. 5. Esareva Z.F. Osobennosti dejatel'nosti prepodavatelja vysshej shkoly. - L., 1974.-112 s. 6. Zeer Je.F. Psihologija professij. - M., 2003. - 229 s. 7. Kuz'mina N.V. Professionalizm lichnosti prepodavatelja i mastera proizvodstvennogo obuchenija. - M., 1990. - 119 s. 8. Markova A.K. Psihologija professionalizma. - M., 1996. - 308 s. 9. Plugina M.I. Psihologicheskoe soprovozhdenie obrazovatel'noj dejatel'nosti prepodavatelej vysshej shkoly v sisteme povyshenija kvalifikacii. -Stavropol', 2004. - 98 s.

К.Г. Сидорова

ОСОБИСТІТЬ ВИКЛАДАЧА ЯК ОДНА З ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ

Розглядаються особові особливості, якими винен володіти сучасний викладач вищої школи для того що б його педагогічна діяльність була ефективна. Ви-

значаються головні вимоги до професійної діяльності вчителя вищої школи, які допоможуть сформувати психологічну культуру майбутніх керівників.

К.Г. Сидорова

ЛИЧНОСТЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ КАК ОДНО ИЗ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ ФОРМИРОВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ РУКОВОДИТЕЛЕЙ

Рассматриваются личностные особенности, которыми должен обладать современный преподаватель высшей школы для того что бы его педагогическая деятельность была эффективна. Определяются главные требования к профессиональной деятельности учителя высшей школы, которые помогут сформировать психологическую культуру будущих руководителей.

K. Sidorova

PERSONALITY OF TEACHER AS ONE OF PEDAGOGICAL TERMS OF FORMING OF PSYCHOLOGICAL CULTURE OF FUTURE LEADERS

Considered personality traits, which must have a modern high school teacher for whatever his teaching career has been effective. Sets out basic requirements for professional teacher of high school that will help shape the psychological culture for future leaders.

Стаття надійшла до редакції 24.06.2011